

માતૃભાષાનું મહત્ત્વ અને લીપીશીક્ષણ - નવી રીતે

- ડૉ. જગદીશ દવે

આ સમયમાં બ્રીટનમાં માતૃભાષાઓને માટે પ્રોત્સાહક વાતાવરણ નહોતું. શાળાના સંચાલકો પણ વાલીઓને કડક સુચના આપતા કે તેમનાં સંતાનો શાળામાં પણ માતૃભાષાનો ઉપયોગ અન્ય સ્વભાષી વીદ્યાર્થીઓ સાથે ન કરે. તેમ કરનાર વીદ્યાર્થીઓને નાનીમોટી સજાઓ થયાના દાખલા નોંધાતા. ઘરમાં પણ વાલીઓ અંગ્રજીનો જ વપરાશ રાખે તેવો આગ્રહ રખાતો. આ બધું વીદ્યાર્થીઓના હિતમાં જ છે, અંગ્રેજી આ રીતે સર્વત્ર ન વાપરે તો તેનું ભવિષ્ય - તેની 'કરીયર' જોખમાશે તેવો ડર બતાવાતો.

ત્યાં એક સુખદ પરિવર્તન આવ્યું. શૈક્ષણિક મનોવીજ્ઞાનીઓ (એજ્યુકેશન સાઈકોલોજિસ્ટો)એ પોતાનાં સંશોધનો દ્વારા જાહેર કર્યું કે બાળક માતૃભાષા જાણે અને વાપરે તો તે અન્ય ભાષાઓ પર પણ સરળતાથી કાબુ મેળવી શકે છે. માતૃભાષાનું જ્ઞાન હોવું તે તેના અંગ્રેજીની જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે અવરોધક નથી; બલકે ઉપકારક બની શકે છે. એટલું જ નહીં; અન્ય વીષયોની સમજણમાં પણ તે કામમાં આવી શકે છે.

એટલે શાળાઓમાં ક્રમશઃ પરિવર્તન આવવા લાગ્યું. દીવાળી, જન્માષ્ટમી, મોહરમ જેવા સમયગાળાના કાર્યક્રમનાં આયોજનો શરૂ થયાં. નવરાત્રીના તહેવારોમાં શાળામાં શ્વેત-અશ્વેત, ગુજરાતી-અગુજરાતી બધાં ગરબા ગાતાં દેખાવા લાગ્યાં. વાલીઓ પણ ઉત્સાહભેર શાળાઓમાં જઈ માર્ગદર્શન આપતા થયા. આથી ભાષાશીક્ષણ માટે સાનુકુળ વાતાવરણ સર્જાવા માંડ્યું.

આનો હવે ઉપયોગ કરી લેવાનો હતો. હવે બાળકોને ગુજરાતી વાંચવા-લખવા, બોલવામાં રસ પડે તેવું આયોજન વીચારવાનું હતું. વર્ગોમાં આવતા વીદ્યાર્થી પ્રેમથી, ઉત્સાહથી આવતા થાય તે જોવાનું હતું.

જુદા જુદા વર્ગોમાં જતાં તેમની સાથેની વાતચીતમાં લગભગ એક જ સુર નીકળતો : 'Gujarati is funny, Gujarati is boring' - 'ગુજરાતી વીચીત્ર છે, ગુજરાતી કંટાળાજનક છે !' કમળનો 'ક' અને ખડીયાનો 'ખ' ઘુંટવાની તેમની તૈયારી નહોતી. 'ઉતરડ' જોઈ જ ન હોય એને ઉતરડનો 'ઉ' ક્યાંથી મગજમાં બેસે ? 'ખાટલો' જ જોયો ન હોય એને 'ઈસ'નો 'ઈ' તો ન જ ચાલે ને ! ભારતથી આવેલાં પાઠ્યપુસ્તકોની કક્કે-બારખડી આ જ પ્રકારનાં ચીત્રોથી ભરપુર અને આને જ આધારે શીક્ષણ અપાય !

એટલે એક વર્ગમાં જઈ મેં તેમને અંગ્રેજી 'S'(એસ) લખવા કહ્યું. તરત બધાં તૈયાર ! બ્લેક બોર્ડ પર વીદ્યાર્થીએ 'S' લખ્યો એટલે મેં કહ્યું, 'આ ગુજરાતીનો 'ડ' છે ! બીજા વીદ્યાર્થીને તેની વચ્ચે લીટી કરી કાપવા કહ્યું અને તેમ કરતાં, આ ગુજરાતીનો 'ક' છે તેમ જણાવ્યું. ત્રીજાને તેની નીચે 'કુક' જેવી નીશાની કરવાનું કહી ગુજરાતીનો 'ક' બનાવડાવ્યો, જ્યારે ચોથાને 'S'ની વચ્ચેથી 'C' જેવો કૌંસ કરવા કહ્યું એટલે બની ગયો ગુજરાતીનો 'હ'. પાંચમાને 'S' કરીને નીચેનો છેડો વચ્ચે લાવી જોડવા કહ્યું તો બની ગયો ગુજરાતીનો 'ઠ' ! આમ એક 'S'માંથી ગુજરાતીના 'ડ, ક, ફ, હ, ઠ' તૈયાર થઈ જતાં જોઈ સૌ ખુશ ! તેમાંથી એક વીદ્યાર્થીને ત્રણ 'S' લખી પહેલા અને ત્રીજાને કાપવા કહી શબ્દ બનાવ્યો, વંચાવ્યો ને વંચાયો પણ ખરો 'કડક'. મેં અર્થ આપ્યો - Strict or Strong. તરત એક છોકરી કહે, Our Math teacher is very strict. If we say she is કડક, she will not understand! This is my language!

આનન્દ થઈ ગયો ! આ મારી ભાષા છે ! મારી ભાષા જાણનાર જ તેને જાણી શકશે ! આ ભાષામાં હું મારાં ગુજરાતી ભાઈ-બહેનો સાથે વાતચીત કરી શકીશ ! એક મોટી વાતનો જાણે સહજ સ્વીકાર થઈ ગયો.

દર અઠવાડિયે શનીવારે ભરાતા આ વર્ગોમાં બીજા શનીવારે તેમને પહેલાં 'f' આટલું દોરવા કહ્યું. આ પાયા ઉપર ત, ન, મ, ભ, આપ્યા. શબ્દ બનાવ્યો 'મફત'. અર્થ આપ્યો - free of cost અને કહ્યું, આ આવડે તો દુનીયાભરમાં ક્યાંય મુશ્કેલી નહીં પડે !

ત્યાં એક બીજો, અવીસ્મરણીય બનાવ બન્યો. એક વીદ્યાર્થી ઉભો થયો. કહે, 'Now I know the meaning of my father's name. He is Mafatlal! He is free of cost!' ને વર્ગમાં હાસ્યનાં મોજાં ફરી વળ્યાં !

મેં કહ્યું, 'હવે ઘરે જઈને તારા પપ્પાને આ વાત ન કહેતો!' તો કહે, 'Well, leave it to me.' એ મારા પર છોડી દો ! સ્વતંત્ર મીજાજ, સ્વતંત્ર ખુમારી ધરાવતાં એ બાળકો ! ઈંગ્લેંડમાં જન્મી ઉછરેલાં બાળકો ! મારું માને ખરાં ?

પછીના શનીવારે તેના પીતા સાથે તેને શાળામાં પ્રવેશતા જોઈ હું ગુંચવાયો. કદાચ કંઈ ફરીયાદ કરવા આવ્યા હશે ? પણ તેમણે તો તરત મારો હાથ પકડી જોરથી હસ્તધુનન કર્યું ! કહે, 'Thanks and congratulations! My son never wanted to come to this Gujarati School. Today he dragged me here!' આભાર અને અભીનન્દન, મારો દીકરો આ ગુજરાતી શાળામાં આવવા કદી તૈયાર થતો નહોતો ! આજે એ મને ખેંચીને અહીં લઈ આવ્યો છે ! તેમની વીદાય પછી એ સુપુત્રને કારણ પુછતાં તેણે કહ્યું, 'I want to know the meaning of my mother's name and my sister's name

and all of my relatives. In Gujarati every name has a meaning. Isn't it? મારે મારી બા, બહેન ને બધા સગાનાં નામોનો અર્થ જાણવો છે. કારણ ગુજરાતીમાં તો બધાનાં નામોનો અર્થ હોય છે, ખરું ને ?

અને આમ ગઢ જીતાયો. પછી તો, પ ષ ય થ // ટ ઢ // લ બ ખ વ ળ // ર સ શ// દ ઘ ધ છ ઈ // જ // ગ ળ ઝ ય અ // ઉ ઊ જેવા આમ, સરખા મરોડ અને આકારો ધરાવતા અક્ષરોનાં જુથો દર શનીવારે આપતાં જઈને દસ શનીવારમાં તેમને કક્કા પર કાબુ મેળવતાં કરી મુક્યાં.

ગુજરાતી ભાષાનું લેખન funny અને boring લાગતું હતું તે હવે તેમના જ શબ્દોમાં interesting બની રહ્યું.

-પ્રા. જગદીશ દવે

સર્જક-સમ્પર્ક :

Pro. Jagdish Dave,

93A, Harrow View, Harrow, HA1 4SZ, UK

Phone : 020 8863 2376 eMail ID : jdrdave@aol.com

(MBE- માનદ નીયામક, જાગતીક સ્તરે ગુજરાતી શીક્ષણ, 'ચંદરયા ફાઉન્ડેશન ઈન્ટરનેશનલ', જીનીવા, નૈરોબી, લંડન, ટોરન્ટો, મુંબઈ)

શૈક્ષણીક-સાંસ્કૃતીક સ્મૃતીકથા સમા લેખકના પુસ્તક 'વીશ્વગીરા ગુજરાતી'(પ્રકાશક: Pravin Publication, Dhebar Road, Opp. Muni. Corpo., RAJKOT – 360 001 – INDIA, Phone (0280)223 2460/ 223 4602 Website : www.pravinprakashan.com eMail : pravinprakashan.yahoo.com

Edition : 2010, Price : Rs.150/-, USA- \$ 6. UK- 6 Pound)માંથી લેખકની પરવાનગીથી સાભાર..

વીદેશવસેલાં ગુજરાતી પરિવારનાં ઘરોમાં ગુજરાતી બોલાતું હોય, પોતાનાં સંતાનો ગુજરાતી સાંભળતાં-સમજતાં-બોલતાં હોય અને તેમને કે તેમનાં માવતરને, ગુજરાતી વાંચતાં લખતાં શીખવા-શીખવવાનું મન થાય તો લંડનસ્થીત પ્રા. ડૉ. જગદીશ દવેનો ઈ-મેઈલથી કે ફોનથી સમ્પર્ક સાધવાની ભલામણ કરવાનો લોભ અમે રોકી શકતા નથી એવું તપ તેમણે કર્યું છે ભાષાશીક્ષણ ક્ષેત્રે. નીચે જોઈએ ભાઈ રમેશ તન્ના શું લખે છે :

'ઋષીકર્મ'

'જગદીશ દવે'એ વીદેશની ભુમી પર ગુજરાતી ભાષાના જતન અને સંવર્ધનનું જે કાર્ય કર્યું છે તેને 'તપ'થી સહેજે ઓછું આંકી કે ગણી ન શકાય. મહાત્મા ગાંધીએ 'ગુજરાત વીદ્યાપીઠ' સ્થાપીને 'ઋષીકર્મ' કર્યું

હતું; તો આ વ્યક્તિવિશેષે વીશ્વમાં ગુજરાતી ભાષાના પ્રસારનો 'અશ્વમેધ યજ્ઞ' કરીને 'ઋષીકર્મ' કર્યું છે એમ કહેવામાં સહેજે અતીશયોક્તિ નથી.

ગુજરાતી પ્રજા મુળ વેપારી પ્રજા ! તેણે દરીયાપાર સ્થળાંતર કર્યું. તેનાં મુળમાં પણ વેપાર કરવાની ભાવના જ કેન્દ્રમાં હતી. ગુજરાતી પ્રજાના લોહીમાં વેપારના કણો એટલી મોટી માત્રામાં અને એટલી હદે પ્રસરેલા છે કે ભાષાપ્રીતિ કે કળાપ્રેમને ત્યાં ખાસ કશો અવકાશ જ ન મળે. જગદીશ દવે નામના ભાષાશાસ્ત્રી અને ગરવા ગુજરાતીએ એ કપરું કામ સફળતાથી કરી દેખાડ્યું છે.

-રમેશ તન્ના, 'ગુજરાત ટાઈમ્સ', ન્યુ યૉર્ક માર્ચ ૧૦, ૨૦૦૬ - લેખકના પુસ્તક 'વીશ્વગીરા ગુજરાતી'ને એમના તરફથી મળેલા 'પરીચય' નામક પ્રાક્કથનમાંથી સાભાર...ઉત્તમ ગજજર...

@

'સન્ડે ઈ-મહેફીલ' - વર્ષ: સાતમું - અંક: 230 - November 06, 2011

'ઉંઝાજોડણી'માં અક્ષરાંકન: ઉત્તમ ગજજર - uttamgajjar@gmail.com

@@@

'ચંદરયા ગુપના મોભી શ્રી રતીલાલભાઈ ચંદરયા મળ્યા પ્રથમ વાર, તેમની ઓફીસ -કોમ્પાઈટમાં, કક્કી મે, ૧૯૯૭ના દીને. ત્યારે આ મુરબ્બીએ કમ્પ્યુટરમાં ગુજરાતી કેવી રીતે પ્રયોજી શકાય તે અંગે પ્રારમ્ભીક વાતો કરી... બે લાખ જેટલા શબ્દો તેઓ આ કમ્પ્યુટરમાં મુકવા માંગે છે ! હું તો ઠરી જ ગયો ! ભગવદ્ ગોમંડળના નવેનવ ભાગ, જોડણીકોશ(વીદ્યાપીઠ), કે.કા. શાસ્ત્રીજીના કોશના બન્ને ભાગ, આ બધું એમના વીશાળ ખંડમાં ગોઠવાયેલું પડ્યું છે. કમ્પ્યુટર પર ગુજરાતીમાં ટાઈપ કરવાનું કામ ચાલુ છે. છેલ્લાં પંદરેક વરસથી આ ઉદ્યોગપતી પોતાના ફાજલ સમયનો સમ્પૂર્ણ ઉપયોગ આપણી ગુજરાતી ભાષા માટે કરી રહ્યા હતા ! આર્થીક રીતે સમ્પૂર્ણ ખોટનો ધંધો તેમણે કઈ રીતે સ્વીકાર્યો હશે ? માતૃભાષા માટેની કઈ લગની તેમને લાગી ગઈ હશે કે જેથી વરસોથી આ જ કાર્યમાં ખુંપી જવાનું તેમણે નક્કી કરી નાખ્યું હશે ? આરમ્ભ ગુજરાતી ટાઈપરાઈટરથી કર્યો. ધીમે ધીમે ગુજરાતી સોફ્ટવેર વીકસાવ્યું. પછી આ 'શબ્દકોશ' અને 'સ્પેલચેકર' !

-ડૉ. જગદીશ દવેના 'વીશ્વગીરા ગુજરાતી' પુસ્તકના પાન 87 પરથી સાભાર..

(આજે તો <http://www.gujaratilexicon.com/> માં 45 લાખ શબ્દો સમાવાઈ ચુક્યા છે. પાંચ વરસમાં તેની એક કરોડ મુલાકાતો નોંધાઈ ચુકી છે. રોજની સરેરાશ 5થી 6 હજાર મુલાકાત નોંધાય છે.. નેવું વરસના આ રતીભાઈ હજીવે આ શબ્દકોશને વધુ સમૃદ્ધ અને લોકોપયોગી બનાવવા સકીય છે.. 'જય ગુજરાતી !')

'સન્ડે ઈ-મહેફીલ' - વર્ષ: સાતમું - અંક: 230 - November 06, 2011

'ઉંઝાજોડણી'માં અક્ષરાંકન: ઉત્તમ ગજજર - uttamgajjar@gmail.com

@@@@@